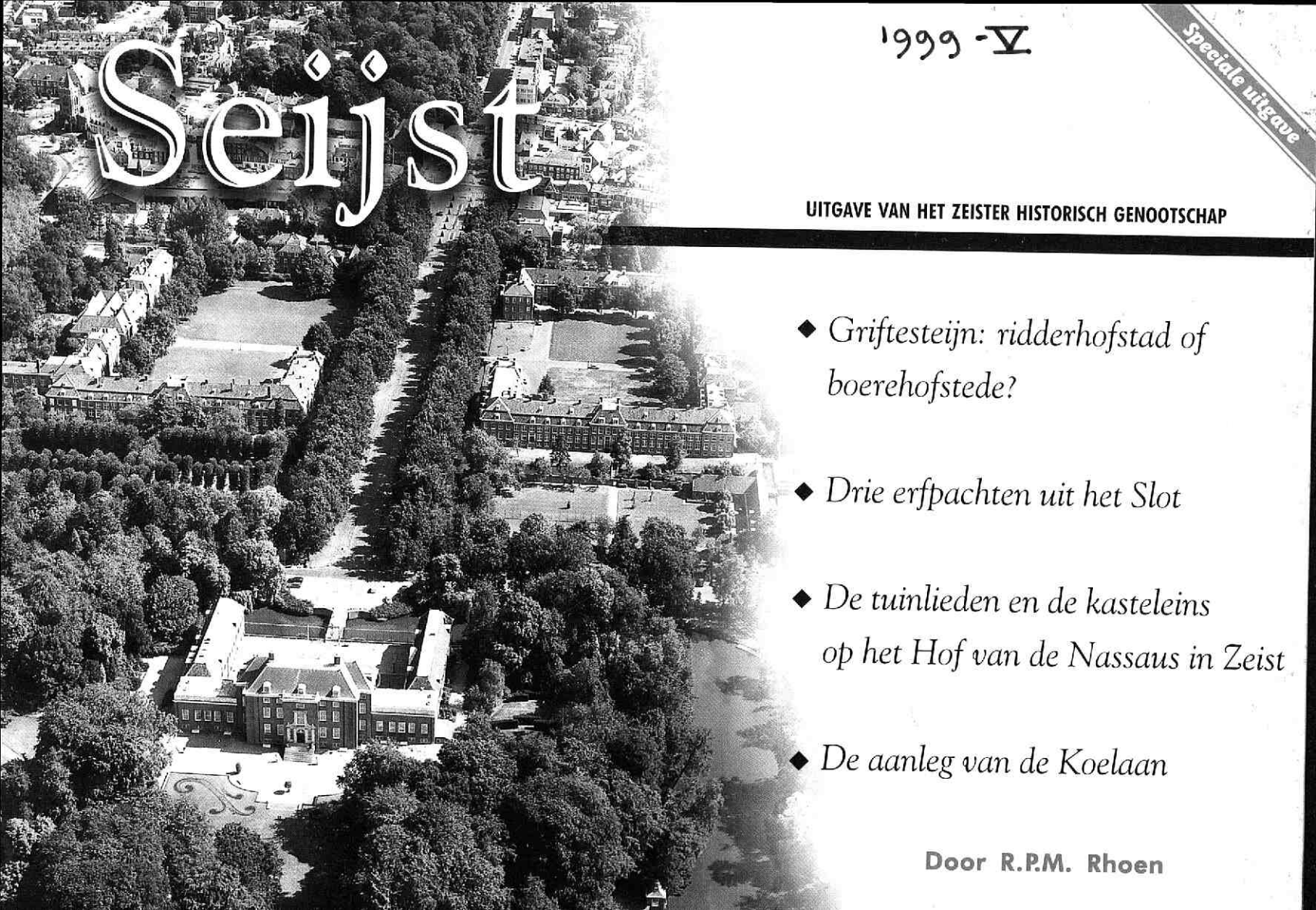

Seijst 1999 Speciale uitg. : bulletin ter bevordering van de kennis van de geschiedenis van Zeist, uitgegeven door de Van de Poll-Stichting

<https://hdl.handle.net/1874/9670>

1999 -V

Speciale uitgave

UITGAVE VAN HET ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP

- ◆ *Griftesteijn: ridderhofstad of boerehofstede?*
- ◆ *Drie erfpachten uit het Slot*
- ◆ *De tuinlieden en de kasteleins op het Hof van de Nassaus in Zeist*
- ◆ *De aanleg van de Koelaan*

Door R.P.M. Rhoen

Seijst

Bulletin ter bevordering
van de kennis
van de geschiedenis van Zeist

ISSN 1383-2867

Seijst verschijnt 4 maal per jaar. Dit is een speciale uitgave over Het Slot t.g.v. Gemeente Zeist 75 jaar *Vrouwe van Zeist*. Oktober 1999.

Drukwerk: Gregorius, Zeist.

Ontwerp/lay-out: Frédéric Ruys, Fréphitophe

REDACTIE SPECIALE UITGAVE

M. Wortmann, voorzitter J. v.d. Dikkenberg, eindredacteur. A. Bal, secretaris. R.P.M. Rhoen, gast-redacteur. M. Roeder, traffic & control. N. Vlak. H. Verbeek. R. van Weelderen. F. Ruys, vormgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Poortstraat 75, 3572 HE Utrecht
Telefoon/fax: 030 - 276 04 45
Internet: frephitophe.com/zeisterhistorie
E-mail: seijst@frephitophe.com

POSTADRES VAN DE POLL-STICHTING

Aanmeldingen van nieuwe donateurs of adreswijzigingen kunnen enkel schriftelijk worden gemeld via Postbus 342, 3700 AH Zeist. Giro 384 03 83

3. INLEIDING
Hoofdzak is monumentenzorg.
4. HOOFDSTUK 1
Griftesteijn: ridderhofstad of boerehofstede?
8. HOOFDSTUK 2
Drie erfpachten uit het Slot.
13. HOOFDSTUK 3
De tuinlieden en de kasteleins.
22. HOOFDSTUK 4
De aanleg van de Koelaan.

Willem Adriaan I van Nassau-Odiijk (circa 1632-1705), 'the Brother of the Marshall d'Auverquerque by Kneller'. Schilderij door Sir Godfried Kneller, circa 1685.

FOTO COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Hoofdzaak is monumentenzorg

Vrouwe van Zeist', zo mag de gemeente Zeist zich sinds 1924 volgens Prof.Dr. W. van Iterson noemen. Op 11 september van dat jaar besloot de gemeenteraad tot aankoop van Slot Zeist, waaraan de heerlijke titel van Zeist was verbonden. Ter verdediging van het voorstel van het college tot aankoop sprak burgemeester Van Tuyll van Serooskerken de historische woorden: "Hoofdzaak is monumentenzorg." Anders dan men zou denken, was de gemeenteraad niet unaniem van mening dat de gemeente het Slot moest kopen. De raadsleden Van Nieuwenhuizen, Van Hunnik en Balhuizen stemden tegen het voorstel. Van Nieuwenhuizen vroeg zich tijdens de raadsvergadering af of het een ramp zou zijn voor Zeist indien het gebouw werd afgebroken. Aan de andere

kant, zei hij, wist hij dat de regering zich tegen afbraak van het Slot zou verzetten. Woorden die bij wijze van spreken vandaag gezegd hadden kunnen zijn, werden uitgesproken door de andere tegenstemmer het raadslid Balhuizen: *"in den tegenwoordigen tijd van bezuiniging en het achterwege laten van alles wat niet strikt noodzakelijk is [...] moeten de materiele overwegingen het zwaarst wegen."* Aan het feit dat de gemeente Zeist 75 jaar eigenaresse van het Slot is, wordt aandacht geschonken in dit extra bulletin van Seijst. Er is al veel over het Slot geschreven, maar door raadpleging van de primaire bronnen krijgt men meer inzicht op de bouwgeschiedenis van het Slot en de aanleg van erbij behorende tuinen en parken.

R.P.M. Rhoen

Gemeentearchivaris van Zeist

Griftesteijn: ridderhofstad of boere

In 1677 vroeg Willem Adriaan I van Nassau-Odijk¹ aan de Staten van Utrecht toestemming om *'den vervallen en geruïneerden huysen van Zeyst'* op dezelfde plaats of ergens anders te mogen herbouwen. Door het ontbreken van gegevens en de veranderingen in het landschap die de aanleg van het Slotcomplex teweeg brachten, is het onduidelijk waar het oude Huis Zeist gestaan heeft.

In 1536 werd het *'Huys te Zeyst'* als ridderhofstad erkend. Na dat jaar en vóór 1677 wordt het Huis Zeist niet meer in de stukken vermeld. Omstreeks 1650 moet van het Huis niet veel over zijn geweest. Roelant Roghman heeft meer dan 200 kasteeltekeningen

gemaakt; ook van ruïnes en van resten van vroegere belangrijke huizen. Roghman heeft ook in Zeist gewerkt. Blikkenburg en Kersbergen zijn door hem getekend, maar zelfs geen ruïne van het Huis Zeist wordt door hem gegeven.

Op de kaart *'Ultraiectini Domini Tabula'*² van de provincie Utrecht uit circa 1675, slechts enkele jaren voor de aanleg van het Slotcomplex, van de bekende graveur Romein de Hooghe en uitgegeven door Nicolaes Visscher te Amsterdam, worden in Zeist het kasteel Blikkenburg en het kasteel Kersbergen aangegeven. Tussen deze beide kastelen staat op deze kaart aan de Waterigeweg

Griftesteijn. Griftesteijn ligt, richting Bunnik gaande, aan de linkerkant, aan de zuidkant van de Zeister Grift. In de huidige situatie te zoeken in het zuidelijke gedeelte van de landtong tussen de Zinzendorflaan en de Hernhutter-singel.

Aan de overkant van deze weg stond tot 1933 een boerderij die de naam Griffenstein droeg. Deze boerderij lag tussen de Laan van Cattenbroeck en de Cornelis Schellingerlaan. Deze boerderij wordt in 1776 voor het eerst genoemd.

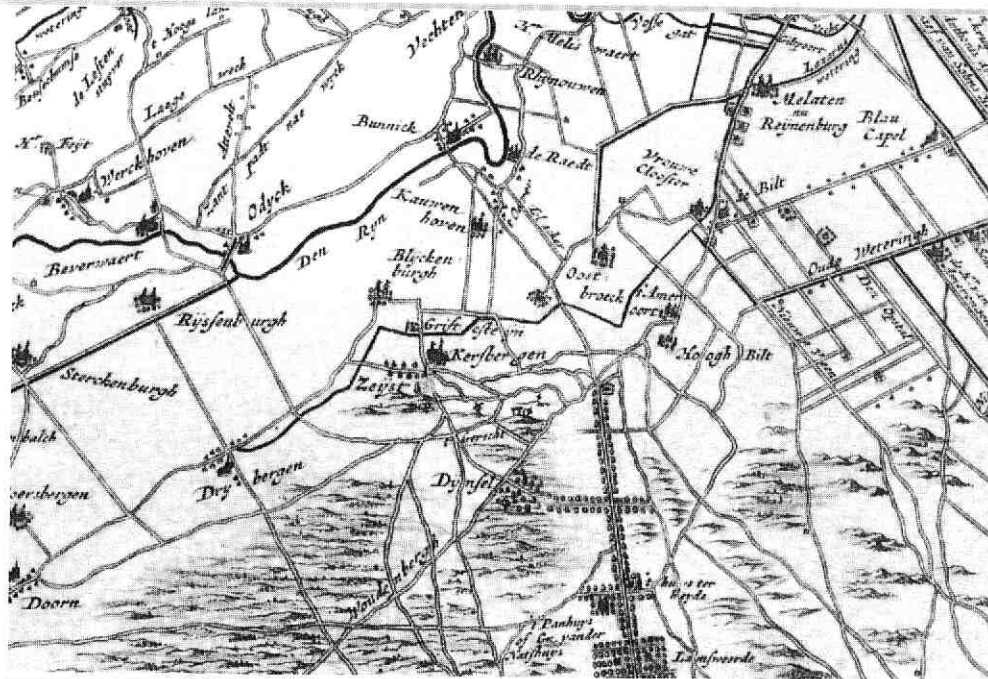
De Griffensteinse brug in de Waterigeweg over de Zeister Grift wordt in 1682 voor het eerst vermeld in verband met reparatiewerkzaamheden.³ De Waterigeweg

hofstede?

werd in 1745 de 'Griffesteynsche gemeene wegh' genoemd.⁴

Behalve de twee genoemde kastelen en Griffesteijn wordt in de omstreken van Zeist circa 1675 alleen de hofstede Kouwenhoven afgebeeld. De hofstede De Brakel, Huis Wulperhorst en de buitenplaats Rijnwijk zoekt men te vergeefs op deze kaart. Daaruit mag worden geconcludeerd dat Griffesteijn een zekere omvang en/of allure heeft gehad.

Bernard de Roy heeft in opdracht van de Staten van Utrecht in 1677 een kaart gemaakt van de hoge heerlijkheid Zeist en Driebergen. Voor het beschrijven van de geschiedenis van Zeist en om een beeld van de toenmalige situa-

'Ultraiectini Domini Tabula'. Kaart van de provincie Utrecht en van een gedeelte van de provincie Noord-Holland (detail). Het noorden rechtsonder. Door Romein de Hooghe, circa 1675.

COLLECTIE HET UTRECHTS ARCHIEF, TOPOGRAFISCHE ATLAS 43 VA 4082.

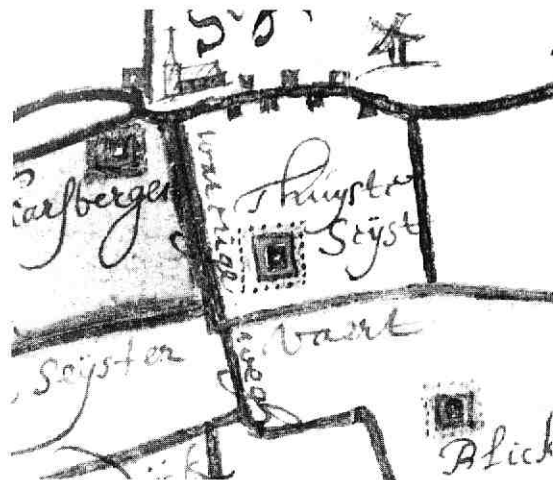
tie te hebben, wordt veelal teruggegrepen op deze kaart. Hiervoor gebruikt men het exemplaar dat tot de collectie van het Rijksarchief Utrecht behoort. Minder

bekend is dat in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag eveneens een kaart van de hoge heerlijkheid Zeist en Driebergen van De Roy berust.⁵

Beide kaarten zijn vreemd genoeg niet identiek, terwijl zij voor hetzelfde doel gemaakt zijn. Dat blijkt ook uit de titels. De kaart uit Utrecht heeft als opschrift 'Caerte van de Hooge, Lage ende Middelbaere Jurisdicctie van Seijst ende Driebergen'⁶ en de kaart in Den Haag draagt de titel 'Caerte van de Limietscheydinge van Seijst en Driebergen'⁷. Op beide kaarten heeft De Roy vermeld dat de situatie van 1677 wordt weergegeven.

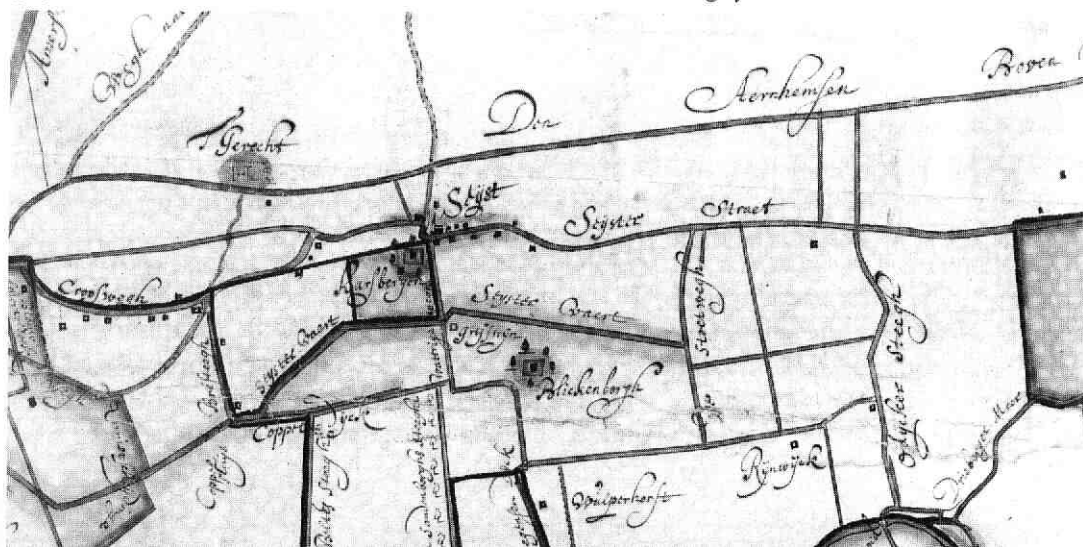
Het ligt niet in het bestek van dit artikel om alle verschillen tussen deze kaarten te bespreken. Belangrijk is echter dat de weergave van het Slotterrein op het exemplaar van het ARA, overeenstemt met de kaart van R. de Hooghe. Op de kaart van het ARA heeft De Roy op dezelfde plaats als De Hooghe Grifsteijn ingetekend. Alleen de schrijfwijze verschilt; De Roy schrijft Grifsteijn en De Hooghe Griftesteijn.

Een ander belangrijk verschil

'Caerte van den Hooge, Lage ende Middelbaere Jurisdicctie van Seijst ende Driebergen' (detail), door Bernard de Roij, 1677.

COLLECTIE HET UTRECHTS ARCHIEF.
TOPOGRAFISCHE ATLAS 206-1 VA 1007.

'Caerte van de Limietscheydinge van Seijst en Driebergen' (detail) door Bernard de Roij, 1677.

COLLECTIE ALGEMEEN RIJKSARCHIEF, DEN HAAG.
INV.CODE VTH. INV.NR. 3031.

HOOFDSTUK 1: GRIFTSTEIJN RIDDERHOFSTAD OF BOEREHOFSTEDE

tussen de beide kaarten van De Roy is de loop van de Grift, op beide kaarten 'Seijster Vaert' genoemd. Dit riviertje liep oorspronkelijk vanaf de Waterigeweg tot de Bunzinglaan (in 1699 'Rijnwixce dijkje' genoemd).⁸ Het laatste deel wordt ook wel Blikkenburgervaart genoemd. Na het passeren van de Waterigeweg buigt de Grift op de kaart van het ARA af in oostelijke richting, om na een aantal meters in zuidoostelijke richting te gaan lopen. Het heeft er de schijn van dat bij het graven van de Grift, men om Griftestejn, ofwel Grifsteijn, heen is gegaan.

Dat op de kaart van het ARA de loop van de Grift juist is weergegeven, wordt bevestigd door een kaart van J. Ruysch uit circa 1640.⁹ Op deze kaart van twee wegen van de stad Utrecht naar het huis van de drost in Amerongen aan de Lekdijk, staat de Grift aangeduid als 'De nieuwe vaert naar Seijst'. De loop van het riviertje tussen de

Waterigeweg en de Bunzinglaan is op beide kaarten hetzelfde.

Op de Utrechtse kaart maakt de Grift bij de Waterigeweg een haakse bocht in zuidwestelijke richting om kort daarna in oostelijke richting af te buigen en in een rechte lijn tot de Blikkenburgerlaan te gaan lopen en vandaar uit tot aan de Bunzinglaan. Op de kaart van het ARA komt trouwens de Blikkenburgerlaan niet voor.

De vraag is nu of Griftestejn een boerenhofstede was of het

oude Huis Zeist. In tegenstelling tot Blikkenburg en Kersbergen is bij Griftestejn / Grifsteijn geen toren afgebeeld, waarmee een kasteel wordt aangegeven. Aan de andere kant kan met de term stein een kasteel bedoeld worden.

De Zeister Grift werd tussen 1638 en 1642 gegraven. Hoe de naam Griftestejn ofwel Grifsteijn dan tot stand is gekomen, laat zich makkelijk raden. Omdat de Grift nog niet zo lang geleden gegraven was, betekent dat het een vrij recent gegeven naam was. Het is niet

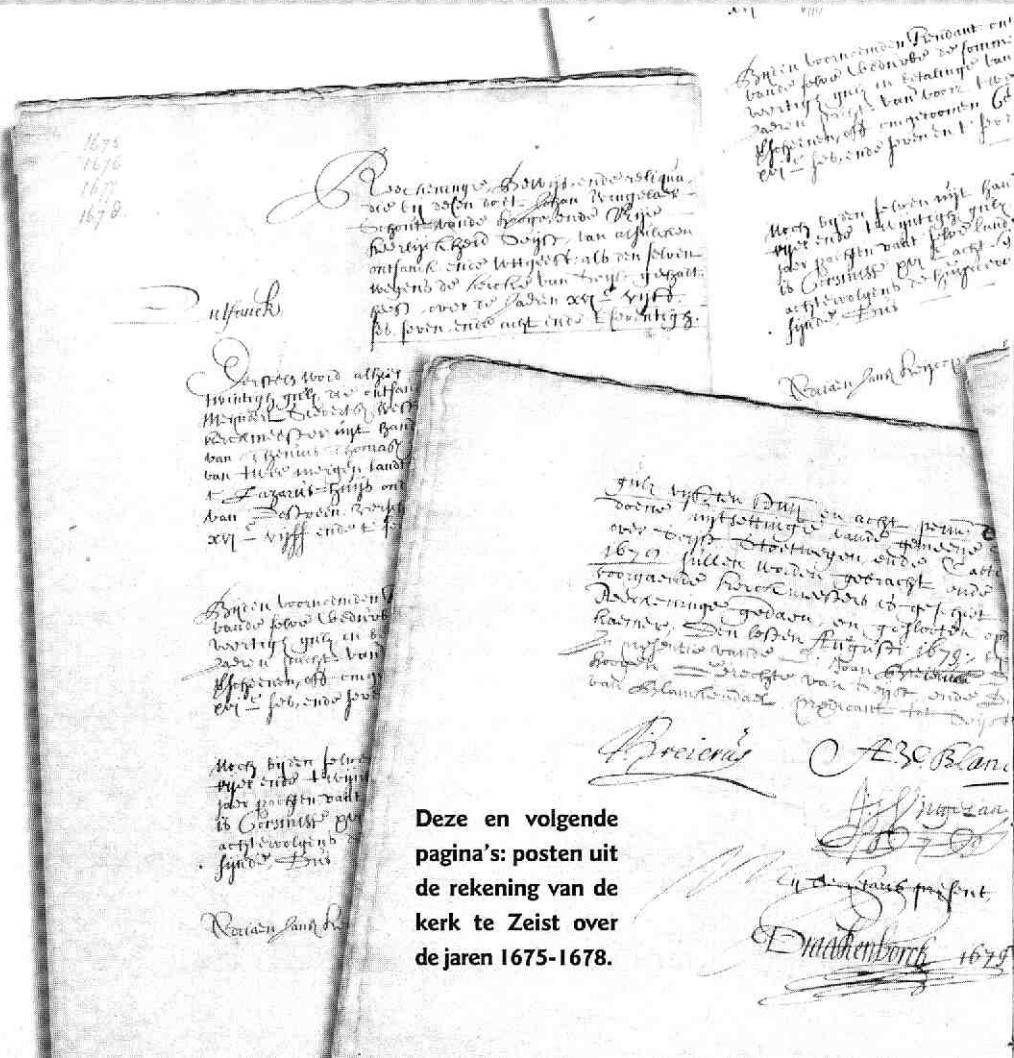

uit te sluiten dat aan de boerderij van het vervallen Huis Zeist in het midden van 17^e eeuw de naam Griftesteijn is gegeven.

R.P.M. Rhoen

NOTEN

1 In de tegenwoordige literatuur wordt hij Willem Adriaan genoemd, maar in de stukken uit de 17e eeuw komt hij voor als Willem van Nassau. Zijn volledige titel luidde: Rijksgraaf (sinds 1679) van Nassau, heer van Odijk, Kortgene (sinds 1670), Zeist en Driebergen (sinds 1677). 2 Rijksarchief Utrecht (RAU), topografische atlas 43 (VA 4087). 3 Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 37, f. 89 v.; Gemeentearchief Zeist (GAZ). 4 Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 18; GAZ. 5 H. Emmer noemt in zijn artikel 'De kartografie van Zeist', *Bulletin van de Van Poll-Stichting*, Nr. 3 (1985) p. 41-54, de kaart van De Hooghe uit circa 1675 niet en kende ook niet de kaart van De Roij, die in het ARA berust. 6 RAU, topografische atlas 206-I (VA 1007). 7 Algemeen Rijksarchief, Den Haag, VTH 3031. 8 Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 10; GAZ. 9 RAU, topografische atlas 208 (VA 1008).

Drie erfpachten uit het Slot

De kerk van Zeist bezat een stuk grond aan de Waterigeweg. Volgens de rekening van de kerk over de jaren 1675-1678 was deze grond, een kade, verpacht aan Adriaen Jansz. Heijcop; de vroegere pachter was Cornelis Jansz. Deze komt ook voor met de familienaam Verkroost.¹ In dezelfde rekening komt een post voor in verband met de pacht van een kleine hofstede door Arien Jansz., schipper, dat door hem bewoond werd. Dit hofstedeke werd voorheen gepacht door de weduwe van Jan Lambertsz. In de rekening over 1679 is de situatie voor beide percelen nog onveranderd. In de jaren 1675-1678 pachtte Jan Gerritsz. ook een kade. In 1679 was Johan Wingelaar, schout van Zeist, de

pachter van die kade. De pacht som voor beide kades bedroeg hetzelfde bedrag, namelijk 7 stuivers en 8 duiten. Aan pacht voor het hofstedeke moest een florijn worden betaald.²

Van Eekeren en Kuijper schenken in hun boek 'De Oude Kerk te

Zeist' geen aandacht aan deze eigendommen van de kerk, behalve in deel 1, p. 29, waar de kade aan de Waterigeweg terloops wordt genoemd.

Uit de rekening over 1680 blijkt dat Willem Adriaan I van Nassau-

*afgeleent, met in jare 1675 1678
elk = 7 st. en 8 d. voor de kade - xl. jare*

*Moet bij den folwen met handen aed boeren
vrijt ende herijntegge, gelyc sijnde het
jare pachten van slot landt, dat vreesens
is Gersinss' per 1 acht- 10 p. entegge,
acht- 10 volgend 20- 10- 10- 10- 10- 10- 10- 10-
sijnde, Dus ————— xxiii jre*

Adriaen Jansz. Wingelaar in plaats van Cornelis

*Item Jan Dirckx is oock afgedijg-
 vier jaren pacht van een kade, jacht
 tot 1607-10, waer hant loep dave
 opgeven is uit supra Dub 1-10-11*

Odijk deze gronden in gebruik heeft.⁴ Daarna wordt jarenlang vermeld dat twee percelen vroeger kades geweest waren en dat op het andere perceel een huis gestaan had. Tot 1923 heeft de eigenaar van het Slot aan de kerk voor deze drie erfpachten betaald. Tot 1800 betaalde hij voor een kade nog steeds 7 stuivers en 8 penningen en voor het hofstedeke 1 gulden. Sinds 1846 betaalde hij één bedrag, namelijk 1.75 gulden.⁵

Daaruit valt op te maken dat deze percelen (pas) vanaf 1680 in handen van één eigenaar zijn. Deze conclusie is belangrijk voor het navolgende.

De Grift werd tussen 1638 en 1642 gegraven. In 1639 gaven Ge-deputeerde Staten toestemming voor het graven van een verbind-ing tussen de nieuwe grift en het dorp.⁶ Deze aftakking kwam langs de Waterigeweg te lopen. Bij de aanleg van het Slot is deze water-loop opgenomen in de grachten-gordel waarmee de buitenplaats werd omgeven. Tegenwoordig wordt dit water de Schipperssloot genoemd.

Van één kade wordt expliciet aangegeven dat ze aan de Waterigeweg lag. De andere kade moet naar alle waarschijnlijkheid hier ook gezocht worden.

Uit de 'Inventaris van de ten platten lande en in de kleine ste-den van de provincie Utrecht aan-wezige pastoriën en vicariën, met de daartoe behorende goederen' uit 1580-1582 komt onder 'Incomen van de goederen toebe-horende die kercke tot Zeyst' voor: 'Die dochter van de zal. Weduwe Anna Lambertsz. S. Petronellen hoffsteecken om Godts wille, leggende aen den Wa-terige wech'.⁷ Van dit hofstedeke wordt verder nooit meer melding gemaakt. Nu het hofstedeke, waar-van in de rekening over de jaren 1675-1678 wordt gemeld dat het voorheen gepacht werd door de weduwe van Jan Lambertsz., gelo-

*Quien sans juysser, in plaats lands
weduwe van Ja: Jan Lambertus is
juydeys wife Aaron pacht van een
hofstede, waar op hij is woonende,
jare tot 1811, wijnde L. 1810
zayt wijfgenen als boven, Dit gelyc. 4—*

Over de weduwe van Peter Laer

kaliseerd is aan de Waterigeweg en het niet aannemelijk is dat de kerk twee hofstedekens aan de Waterigeweg in eigendom bezat, is dit hofstedeke te identificeren als het S. Petronella-hofstedeke. Dat bevestigt dan weer dat het hofstedeke dat door de schipper Arien Jansz. in 1675 bewoond werd, aan de Waterigeweg lag.

De Evangelische Broedergemeente kocht in 1818 van de gebroeders Jacob en Cornelis Renatus van Laer, broers van de in

1816 overleden gerechtsheer van Zeist Johannes van Laer, vier percelen land.⁸ Tot deze koop behoorden onder andere gronden gelegen tussen de Schipperssloot, de Lageweg, de Karpervijver en de Zinzendorflaan. Indien de kades aan dit gedeelte van de Waterigeweg hebben gelegen, had de erfpacht in 1819 op de Evangelische Broedergemeente overgegaan moeten zijn. Dit is echter niet het geval.

Hooguit kunnen de vroegere eigendommen van de kerk nog gele-

gen hebben aan het stuk tussen het punt daar waar de Grift de Waterigeweg snijdt en de Zinzendorflaan. De loop van de Grift op deze plek was tot midden jaren zeventig van de 18^e eeuw anders, waardoor er te weinig ruimte overbleef voor een hofstedeke. Voor kades lag deze plek te ver verwijderd van het dorp.

Waarschijnlijker is het dat de erfpacht van de drie stukken grond in 1818 nog slechts een archaïsch relict was, dat alleen nog in de rekening van de kerk bestond. In de veilingcatalogus uit 1818 wordt immers louter gesproken over: 'Een Erfpacht ten behoeve van de Kerk der Hervormde Gemeente te Zeist',⁹ terwijl in de rekening van de kerk over 1800 genoteerd staat: a. 'een streekje lands voor een Cade', b. 'in Plaatz van Arien Jansen', en c. 'in Plaatz van den overleeden Schout Wingelaar'.¹⁰ In 1680 luiden deze posten nog: a. 'Adriaen Jansz. Heijcop, in plaets van

Cornelis Jansz. zaliger, placht in pacht te hebben een kade gelegen aen de Waterigeweg [...] 't welck nu aengaet den Hoogh Gebooren Vrijheer van Seijst', b. 'Arien Jansz., schipper, in plaets van de weduwe van Jan Lambertsz. Zaliger, placht in pacht te hebben een hoffstedecken, waer op hij was woonende [...] 't welck nu raeckt ofte aengaet den voergenoemden Heer van Seijst', en c. 'Den Rendant placht in pacht te hebben een kade [...] dat nu mede aengaet den heren Vrijheer van Seijst'.

De Waterigeweg is altijd al een vrij rechte weg geweest, maar niet helemaal. In een akte uit 1682 wordt vermeld dat Nicolaa van Baaxen, douairière van Coenraad Borre van Amerongen een strookje grond aan de Waterigeweg vlakbij het dorp, in eigendom overdroeg aan Willem Adriaan I van Nassau-Odijk.¹¹ In de akte staat verder te lezen: *'waer mede de wegh nu al gericht en verbreed is'.*

Verscheidende auteurs zijn van mening dat in 1677 begonnen werd met de bouw van het Slot. Zij hebben blijkbaar nooit onderzoek gedaan wat betreft de vraag wanneer Willem Adriaan I van Nassau-Odijk over de gekochte gronden kon beschikken.

De overdracht van de benodigde gronden had immers pas plaats op 11 november 1679 (Kokkerts-hoeve) en op 22 maart 1681 (pastorieland). De gronden zullen waarschijnlijk verpacht geweest zijn en de pachttermijnen, van meestal zes jaar, moesten eerst verstreken zijn. De grond van de kerk gelegen aan de Waterigeweg, zoals hiervoor is aangetoond, was ook pas sinds 1680 verpacht aan Willem Adriaan I van Nassau-Odijk.

De eerste vermelding over het Slot dateert uit oktober 1682, wanneer Sommelsdijk het Slot bezoekt.

Men gaat er vanuit dat in 1678

met de bouw van de zijvleugels begonnen werd. Zou 1681 als beginjaar ook mogelijk zijn?

R.P.M. Rhoen

NOTEN

- 1** H.J. van Eekeren, *De Oude Kerk te Zeist*, deel 4, p. 374-375, Zeist 1978. **2** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. B 11; Gemeentearchief Zeist (GAZ). **4.** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. B 11; GAZ. **5** De rekeningen van 1801 tot en met 1845 ontbreken. **6** *Bronnen voor de geschiedenis van Zeist*, deel III, 1601-1651, p. 207, Rotterdam 1996. **7** *Bronnen voor de geschiedenis van Zeist*, deel II, p. 171, Assen 1967. **8** Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 40; GAZ. **9** Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 38; GAZ. **10** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. B 16; GAZ. **11** Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 5; GAZ.

De tuinlieden en de kasteleins...

De series prenten van Daniël Stoopendaal en de tekeningen van Johannes de Bosch uit de eerste helft van de 18^e eeuw laten zien hoe prachtig de tuinen en het park van het Slot van de Nassaus in Zeist er uit zagen. Bouwheer was Willem Adriaan I Rijksgraaf (sinds 1679) van Nassau, heer van Odijk, Kortgene (sinds 1670), Zeist en Driebergen (sinds 1677). Wij kennen hem nu als Willem Adriaan I van Nassau-Odijk, maar in de stukken uit de 17^e eeuw komt hij voor als Willem van Nassau.

De tuinaanleg in Frans classicistische stijl is waarschijnlijk van Daniël Marot. Zijn naam is hierdoor verbonden met Zeist. Een andere naam die met de bouw

**Een tuinman. Anoniem.
Geaquarelleerde tekening, achttiende eeuw.**

ARCHIEF VAN DE FAMILIE VAN DER MERSCHE
(1365) 1538-1937, INV. NR. 122H.
GEMEENTearchief ZEIST.

...op het Hof van de Nassaus in Zeist

van het Slot verbonden is, is die van Jacob Roman. Ook de naam van de beeldhouwer Albert Xavery, maker van de beeldengroep 'Europa en Afrika' aan de slotvijver, mag genoemd worden.

De namen van de tuinlieden die op het Slot gewerkt hebben, zijn daarentegen in vergetelheid geraakt. Door hun vakmanschap en toewijding hebben zij meer dan een eeuw het werk van Marot in stand gehouden. Door archiefonderzoek zijn van de meeste van hen de namen achterhaald.

De naam van de ons eerst bekende tuinman die op het Slot werkte, is Adriaan van Overvest. Als zijn voornaam wordt ook opgegeven Arien.¹ Het Slot werd in de eerste jaren zowel *'het Hof'*, als *'t huijs van den heer van Odijk'* als wel *'het Huijs te Zeijst'* genoemd.² Over-

vest kwam in 1680 met zijn vrouw Jannitje Aalst, zij komt ook voor als Jannetje Aalten,³ in Zeist als *'hovenier van Zijne Excellentie'*.⁴ Op 28 september 1680 werden zij beiden aangenomen als lidmaat van de hervormde gemeente van Zeist.⁵ Ook in het lidmatenregister van 1680 en 1681 komt zijn vrouw voor als Aalten. Het echtpaar is met attestatie van 4 september 1688 naar Doorn vertrokken.⁶ Van de afgifte door de kerkeraad van een bewijs van lidmaatschap in verband met verhuizing ('attestatie') werd een aantekening geplaatst in het lidmatenregister.

In Zeist werd in 1680 hun zoon-tje Jacob gedoopt en in 1683 hun dochtertje Aaltje. Hun dochter Adriana trouwde hier in 1702 met Pieter Boorganck. Zijn zoon Maurits, die de functie van kaste-

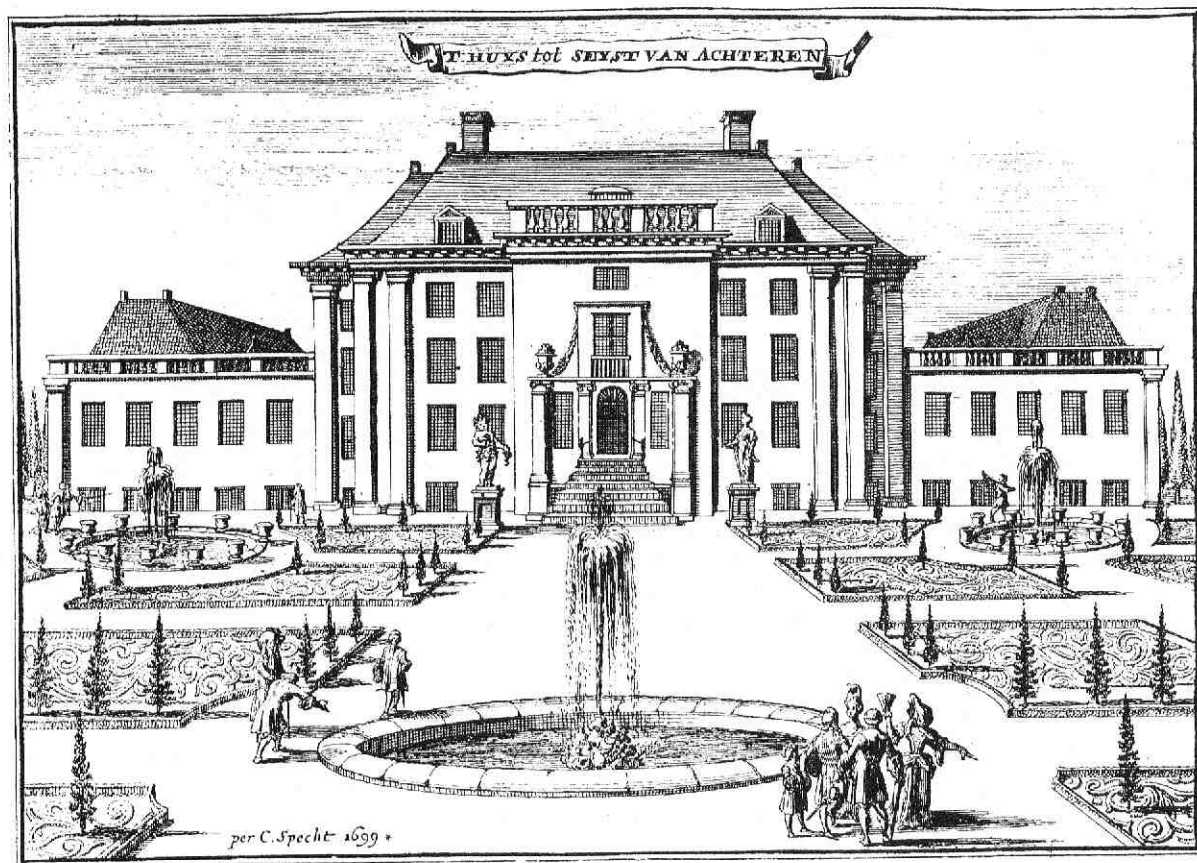
lein op het Slot bekleedde, stelde zich in 1720 borg voor de kinderen uit het huwelijk van Adriana Overvest, die in Sluis woonde.⁷ De familie was vermoedelijk afkomstig uit Zeeland.

Hij werd in 1684 tot diaken van de hervormde gemeente benoemd.

De volgende tuinman wiens naam bekend is, is Pieter Andries van Koppenhagen, ook wel alleen Pieter Andries genoemd. Hij was gehuwd met Catharina Cornelissen.⁸ Hij komt voor het eerst voor in het register van de dorpslasten over 1685, maar met de aantekening: *'heeft oock alsdoen*

'T Huys tot Seyst van Achteren'. Achterzijde van het Slot met broderieperken en fonteinen. Kopergravure door C. Specht, 1699.

COLLECTIE ZIJSTER H. STORCH GENOOTSCHAP VAN DE POLYHISTORISCHE
PRENTENKABINET IN V.N.R. 13.7-122. FOTO COLLECTIE GEMEENTELIJK ARCHIEF ZEIST

noch niet gewoont'.⁹ Op 4 februari 1690 zijn zij naar Baambrugge vertrokken.¹⁰

Zijn opvolger was Daniël de Keijser. Hij trouwde in 1690 in Utrecht met Mechteld de Wit. Deze naam wordt ook geschreven als With. Hij was toen weduwnaar van Catarijntjen van Benschop. Hij kwam op 18 april 1690 met attestatie uit Werkhoven. Uit zijn tweede huwelijk werden geboren: Catharina (gedoopt 1691), Gijsberta (gedoopt 1694), Lodewijk (gedoopt 1699) en Johan (gedoopt 1702).¹¹ Op 11 april 1705 zijn zij naar Lille vertrokken.¹²

In 1690 wordt hij in het lidmatenregister 'thuijnman op het Huijs te Zeijst' genoemd en in het doopregister staat hij in 1694 als 'casteleijn en tuynman'.¹³ Vanaf 1697 wordt bij zijn naam in het register van de dorpslasten in plaats van 'tuijnier' 'commis' (bediende) vermeld.¹⁴

In de hervormde gemeente was hij van 1693 tot 1695 diaken en van eind 1699 tot 1702 ouderling.

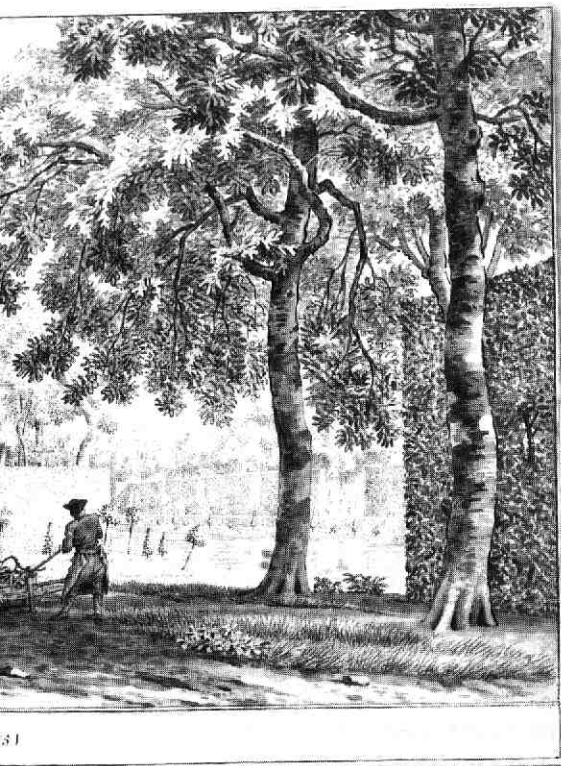
Zijn naam komt voor in de rekening van de kerk in een post voor levering van klein bier in juni 1699 voor de leidekkers, die aan de kerk bezig waren.¹⁵ Klein bier, ook scharrebier of dun bier genoemd, was een biersoort van minder kwaliteit en had een alcoholpercentage van enkele procenten. Het was in de zestiende en zeventiende eeuw de drank voor de gewone man en werd ook geschonken aan arbeiders op hun werk. Dit bier is mogelijk op het Slot gebrouwen, want men beschikte er over een brouwketel.¹⁶ In een huisbrouwerij zoals die van het Slot, werd vooral bier voor eigen consumptie gebrouwen.

De tuinmansknecht Peter Jansz. de Lange woonde van 1696, althans in dat jaar werd hij aangenomen als kerkelijk lidmaat, tot eind 1699 in Zeist.

'Zeijst 1751'. Tekening van een tuinman die bezig is in de Slottuin, door Johannes de Bosch, 1751.

COLLECTIE ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP VAN DE POLL-STICHTING, PRENTENKABINET INV. NR. P.3.7-1/16; FOTO COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

Hij vertrok van hieruit naar Zeeland.¹⁷ Willem Hermensz. Hoeseman, ook een tuinmans-knecht, verbleef hier ter plaatse van 1699, misschien wel eerder

maar hij werd in dat jaar aangenomen als lidmaat van de kerk, tot 1704. Hij vertrok eveneens naar Zeeland.¹⁸ Het is niet zeker dat beide personen in dienst van de Slotheer waren, maar het is niet uit te sluiten. Er bestond door de positie die Willem Adriaan I van Nassau-Odiijk in Zeeland vervulde, een relatie met deze provincie. Zo werd in 1699 het dak van de kerk hersteld door Abraham Lievensen, 'de Leijdecker in Zeelandt'.¹⁹

Vanaf 1709 woonde ene Jan Lucass. van der Horst in Zeist.²⁰ Hij was tuinman van beroep. Of hij in dienst van de Slotheer was, is niet te achterhalen. In 1718 is hij vertrokken.

Cornelis Gravelaer is de volgende tuinman, wiens naam bekend is. In 1710 wordt hij in het register van de dorpslasten 'tuijnier van de Heer van Zeijst' genoemd. In 1709 stond hij hierin vermeld als tuinman.²¹ Dus zonder de toevoeging van 'van de Heer van Zeijst' of

'op het Huijs te Zeijst'. Of hij in 1705 al in Zeist woonde, is niet na te gaan. Hij trouwde alhier in 1707 met Ariaentje Attedorst.²² Later wordt zij Ariaentje Attevoort genoemd en de voornaam wijzigt in Adriana. In 1716 wordt speciaal bij haar naam in het kerkelijk lidmatenregister vermeld: 'vrouw vanden tuijnman'.

Kinderen uit dit huwelijk: Maria (gedoopt 1708), Agatha (gedoopt 1713), Helena (gedoopt 1715), Jannigje (1718) en Adriana (1721).²³

Hij werd op 2 maart 1730 in de kerk begraven.²⁴ Zijn weduwe is in 1740 naar elders vertrokken.²⁵ Dit echtpaar heeft in een huisje in de 1^e Dorpsstraat gewoond, dat eigendom van de Slotheer was.²⁶

Van 1701 tot 1704 woonde een zekere Ariaantjen Attevoet op het Slot. Zij vertrok in dat jaar naar Den Haag.²⁷ Zij was mogelijk een schoonzuster van Maurits Overvest, de toenmalige kastelein, want

zijn vrouw Maria was ook een Attevoet; later wordt zij Attevoort genoemd. Dat zou betekenen dat Maurits Overvest zijn zwager aan een baan op het Slot geholpen heeft.

De naam van de volgende tuinman die bekend is, is Justus Hendrik Pijper. Hij was afkomstig uit Nassau-Dillenburg. Hij trouwde in Zeist in 1733 met Maria Meijers uit Twello.²⁸ In het huwelijksregister wordt hij Joost Hendrik genoemd en in het doopregister, net als in het notulenboek van de kerkeraad in 1732 en in het lidmatenregister van de kerk van 1734, Justus Henricus Peijper. In 1739 wordt hij in het doopregister opgegeven als Julius. Later vindt men hem in de stukken ook alleen met zijn tweede voornaam vermeld. Zijn achternaam werd ook geschreven als 'Phijffer' en als 'Pheijffer'. Dit echtpaar had zes kinderen: Anna Juliana (gedoopt

1734), Johannes (gedoopt 1734), geen tweeling met de voorgaande, Petrus (gedoopt 1736), Jacob (gedoopt 1737), Jan Hendrik (gedoopt 1739) en Gerritje (gedoopt 1740).²⁹ Zij wordt ook Gerdina en Gerherdina genoemd.

Bij zijn benoeming tot diaken van de hervormde gemeente in 1732 wordt hij '*tuynman van den Heer van Zeyst*' genoemd. Een jaar later bij zijn huwelijk wordt hij als '*tuynman op Het Huys van Zeijst*' aangeduid. In 1734 staat hij in het doopregister en in het lidmatenregister met zijn dubbel functie, namelijk die van: '*castelein en tuynman op 't Huys te Zeijst*'.

Het voorgaande lidmatenregister dateert uit 1726. Het is aan te nemen dat hij Gravelaar in 1730 is opgevolgd. In 1754 ver trok het gezin naar Breukelen. Op zijn verzoek had het gerecht van Zeist hem op 10 oktober 1753 een akte van indemniteit verstrekt.³⁰ Mocht hij tot armoede vervallen,

dan zou het gerecht van Zeist de kosten van onderstand dragen. Behalve tot diaken werd hij tussen 1739 en 1767 zeven keer tot ouderling van de hervormde gemeente benoemd.

Hij is in 1769 overleden en werd begraven in de kerk van Zeist op 20 januari. In 1742 hadden zij een huis in de 1^e Dorpsstraat gekocht, dat zij ook bewoonden.³¹ Na zijn dood verkochten zijn erfgenamen in 1773 het huis aan de eigenaar van het Slot.³² Zij overleed in 1777 en werd op 10 april in de kerk begraven.³³

Te weerszijden van de oprijlaan van het Slot lagen twee weiden ter grootte van 2½ morgen. Pijper pachtte deze weiden met twee morgen bouwland gelegen tussen de Dorpsstraat en de Hogeweg, in 1742 van de eigenaar van het Slot. Op elke weide stond een duiventoren. Behalve een geldsom moest hij elk jaar als pacht ook veertig koppels duiven leveren aan de ei-

HOOFDSTUK 3: DE TUINLIEDEN EN DE KASTELEINS OP HET HOF VAN DE NASSAUS IN ZEIST

genaar. Opvallend is de voorwaarde dat hij de duiven goed moest voeren.³⁴

Uit het feit dat hij in 1742 een huis kocht en land pachtte en dat hij vanaf 1742 de heffing op het gemaal en andere belastingen moest betalen³⁵, mag worden afgeleid dat hij geen tuinman op het Slot meer was.

Het hovenieren zat schijnbaar in het bloed. Zijn kleinzoon Justus Henricus Pijper (gedoopt 1765-1841) was tuinbaas op de buitenplaats Schaerweijde aan de Utrechtseweg.

Hij is de oudgrootvader van de componist Willem F.J. Pijper (Zeist 1894 - Leidschendam 1947).

De nieuwe tuinman werd in 1742 Joost Vink. Hij komt ook voor met de voornaam Sjoerd³⁶ en³⁷, ook geschreven als Sjoert. Hij was getrouwd met Johanna Kleijn. Zij kwamen met attestatie van Geervliet. Op 1 januari 1745 werd

hun zoontje Willem gedoopt.³⁸ Zij zijn in 1746 of kort daarna naar Bergen vertrokken.³⁹ De laatste Nassau die eigenaar van het Slot was, had in Bergen een grote buitenplaats. Uit zijn vertrek naar Bergen mag afgeleid worden dat hij daar ook in zijn dienst is getreden.

In Zeist hebben zij in een huisje van de Slotheer in de 1^e Dorpsstraat gewoond.⁴⁰

Behalve tuinman was Pijper ook kastelein oftewel slotvoogd. Zijn voorgangers als kastelein waren in ieder geval Daniël de Keijser, Wilhelmus Heerma en Maurits Overvest.

De kastelein woonde op het Slot. In het kohier van het haardstedegeld uit 1715 komt de naam van de kastelein niet voor. Wel wordt het Slot vermeld.⁴¹

Daniël de Keijser komt slechts een keer voor als kastelein en dat is bij de doop van zijn dochtertje Gijsberta in 1694.

Wilhelmus Heerma was gehuwd met Jacoba Kotet. Uit dit huwelijk werden in Zeist vier kinderen geboren: Elizabeth (gedoopt 1696), Amelia (1697), Gosline (gedoopt 1699) en Lowijse (gedoopt 1699), tweeling met de voorgaande.⁴² Zij woonden in ieder geval vanaf 1695 in Zeist, want zijn vrouw werd aangenomen als lidmaat van de kerk op 27 december 1695 met attestatie uit Den Haag. Beiden zijn op 24 april 1700 vertrokken naar Sluis in Zeeuws-Vlaanderen.⁴³

In 1699 werd in Zeist het voorgenomen huwelijk van Steven Kotet en Johanna Cock afgeroepen. Het bruidspaar woonde in Den Haag *'ten huysse van sijn excell. De Heer van Odijk'*. De bruidegom was naar alle waarschijnlijkheid een broer van de vrouw van Wilhelmus Heerma.⁴⁴

Kapitein Maurits Overvest heeft de functie van kastelein van 1700

tot 1728 bekleed. Maurits Overvest en Maria Attevoort zijn in 1700 in Zeist in het huwelijk getreden.⁴⁵ Zij komt ook voor als Attevoet. Zij was afkomstig uit Den Haag.⁴⁶ Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren: Maurits (gedoopt 1700), Adrianus (gedoopt 1703) en Amelia (gedoopt 1705).⁴⁷ De twee laatst genoemde kinderen zijn kort na de geboorte overleden.

Overvest vervulde in het kerkelijk leven de functie van diaken (benoemd in 1701), van ouderling (benoemd in 1706 en 1711) en van kerkmeester (van 1715 tot 1728). In het burgerlijk leven bekleedde hij van 1718 tot 1728 het ambt van schepen. Zijn opvolger heeft niet zo een dergelijke prominente rol vervuld in het plaatselijke openbare leven. Hij werd op 16 augustus 1728 in de kerk van Zeist begraven en zijn weduwe op 8 mei 1733.⁴⁸

Lodewijk Adriaan van Nassau

kende haar in zijn testament dat opgemaakt werd op 8 augustus 1730 een jaargeld van honderd gulden toe.⁴⁹

Zijn zoon Maurits was notaris in Utrecht. Lodewijk Adriaan van Nassau maakte gebruik van de diensten van deze notaris. Zo liet hij door hem zijn testament opmaken en de verkoopakte van 1745.

Zeventig jaar nadat zij zich in Zeist hadden gevestigd, vertrokken de Nassaus weer. Willem Adriaan II graaf van Nassau, heer van Driebergen en Zeist, vrijheer van Bergen, verkocht in 1745 de hoge heerlijkheid Zeist en Driebergen met het Slot en andere bezittingen en in 1746 nog de ridderhofstad Blikkenburg. Hij woonde net als zijn vader Lodewijk Adriaan graaf van Nassau, heer van Odijk, Zeist, Blikkenburg en Kortgene, meestentijds op het Hof te Bergen.

R.P.M. Rhoen

NOTEN

1. Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nrs. 512 en 513; Rijksarchief Utrecht (RAU).
2. Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 242, 243 en 245; Gemeentearchief Zeist (GAZ).
3. Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nrs. 512 en 513; RAU.
4. H.J. van Eekeren, *De Oude Kerk te Zeist*, deel 4, p. 384-385, Zeist 1978.
5. Verzameling doop-, huwelijks-, (lidmaten-) en begraafregisters van kerken in de provincie Utrecht, 1579-1811, inv.nr. 512; RAU.
6. Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 237; GAZ.
7. Archief van het gerecht Zeist, inv.nr. 2418, f. 13; RAU.
8. Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 242; GAZ.
9. Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 20; GAZ.
10. Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv. 37, f. 118 v. en 152 v.; GAZ.
11. Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 242 en 243; GAZ.
12. Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 245; GAZ.
13. Doopregister van de

HOOFDSTUK 3: DE TUINLIEDEN EN DE KASTELEINS OP HET HOF VAN DE NASSAUS IN ZEIST

Hervormde Gemeente Zeist, inv.nr. 513; RAU. **14** Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 37, f. 163 en 294; GAZ. **15** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. B 11; GAZ. **16** Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 21; GAZ. Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 20; GAZ. **17** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 247; GAZ. **18** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 249; GAZ. **19** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. B 12; GAZ. **20** Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 37, f. 369; GAZ. **21** Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 37, f. 357 en 370; GAZ. **22** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nr. 516; RAU. **23** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nr. 514; RAU. **24** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. B 12; GAZ. **25** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 2 v., 8 v., 20 en 23; GAZ. **26** Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 21; GAZ. **27** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 251 en 6;

GAZ. **28** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nr. 517; RAU. **29** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nrs. 514 en 515; RAU. **30** Archief van de gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 35; GAZ. **31** Archief van het gerecht Zeist, inv.nr. 2419, f. 2; RAU. **32** Archief van het gerecht Zeist, inv.nr. 2421, f. 203; RAU. **33** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nrs. A 1, f. 18 v., 27 v., 29, 31, 32 en 33, B 10 en B 14; GAZ. Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 37, f. 212 v.; GAZ. Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 20; GAZ. **34** Archief van het gerecht Zeist, inv.nr. 2419, f. 28 v.; RAU. **35** Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nrs. 38 en 42; GAZ. **36** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nrs. 514 en 515; RAU. **37** Archief van de gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nrs. 38 en 42; GAZ. **38** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nrs. 514 en 515; RAU. **39** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 25 en 26 v.; GAZ. **40** Archief van het gerecht Zeist, inv.nr. 2419, f. 58 v.; RAU. **41** Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 21; GAZ. **42** Doopregister van de

Hervormde Gemeente Zeist, inv.nr. 513; RAU. **43** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 247; GAZ. **44** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nr. 516; RAU. **45** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nr. 516; RAU. **46** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. A 1, f. 247' aanvullen met 'en Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 37, f. 212 v.; GAZ. **47** Doopregister van de Hervormde Gemeente Zeist, inv.nr. 513; RAU. **48** Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, 1675-1964, inv.nr. B 12; GAZ. **49** Archief van het gerecht Zeist, inv.nr. 2418, f. 166 v.; RAU.

De aanleg van de Koelaan

Het verkeer tussen Zeist en Bunnik gaat grotendeels over de Koelaan. Wie gebruik maakt van deze weg, heeft het gevoel dat hij over een eeuwenoude weg rijdt. Toch is deze weg 'pas' sinds 1830 opengesteld voor het verkeer. Voorheen ging het verkeer komende van Bunnik over de Gierigelaan. Bij de boerderij De Hoef (thans foutief Stoetwegen genaamd) kon het verkeer rechtsaf via de Tiendweg naar de Odijkerweg of rechtdoor naar Zeist via de Kromme Slinger om uit te komen op de Blikkenburgerlaan.

De literatuur doet ons geloven dat deze weg circa 1680 vanaf het Slot tot aan de grens met Bunnik

werd aangelegd. Uit onderzoek blijkt dat dit niet geheel waar is.

H de Lanoy Meijer is bezig met een onderzoek naar de eigenaren en de gebruikers van de gronden in de gemeente Zeist tot 1900. Hij was bereid ten dienste van dit artikel zijn gegevens beschikbaar te stellen.

Op de 'Nieuwe Kaart van den Lande van Utrecht' uit 1696 van Bernard de Roy komt de Koelaan nog niet voor.¹ Tussen de op die kaart aan de ene kant vermelde 'Karsbergen Steegh', dit pad bestaat niet meer, en aan de andere zijde de Kromme Slinger, die ligt tussen de Blikkenburgerlaan en de Tiendweg, en in het verlengde

daarvan de Groeneweg, staat nog geen laan ingetekend.

Op de kaart van zes tiendblokken '*gelegen inde Gerechte van Stoetwegen*' van Justus van Broeckhuijsen uit 1701 staat de Koelaan wel.² Ze wordt aangeduid als de 'Steegh van den Heer van Odijk'. Het is een brede laan die afgebeeld staat. Opmerkelijk is de zorg waarmee de boombeplanting is weergegeven. Dit is waarschijnlijk de eerste keer dat de Koelaan op een kaart wordt afgebeeld. De Koelaan ligt in het gerecht Kattenbroek tegen de grens van het gerecht Stoetwegen aan.

De vorenstaande wegen werden in de loop der tijden met verschil-

lende namen aangeduid. De Koeaan werd ook wel 'Koeiesteeg', 'Koesteeg' (1830), 'Achterlaan' (1818), 'Achterweg' (1830), 'Zeister Achterlaan' (1818), 'Achterlaan van Zeijst' (1837), 'Zeisterlaan' (1770) en 'Bunniksche weg' (1847) genoemd.

De Karsbergen Steegh werd onder andere ook genoemd: 'heer van Sandenborgs steegh' (1677), 'Laan van Brakel' (1770), 'Brakelsche steeg' (1825), 'Brakelsteeg' (1814) en 'Kerkpad naar Bunnik' (1830).

De Groeneweg komt ook voor als 'Kerkweg' (1571), 'Stoetwegen-sen Dijck' (1664), 'Bunnikseweg' (na 1680), 'Gierigelaan' (1823) en 'Notenlaan' (1830).

De Roy kreeg in 1676 de op-

'Nieuwe Kaart van den Lande van Utrecht' (detail), door Bernard de Roy, 1696.

COLLECTIE HET UTRECHTS ARCHIEF, TOPOGRAFISCHE ATLAS 31-2 VA.542.

dracht voor het maken van een kaart van de provincie Utrecht. In 1695 was hij met zijn werk klaar. Een jaar later verscheen zijn kaart, getiteld de 'Nieuwe Kaart van den Lande van Utrecht', in druk.

Het Slotcomplex werd tussen 1677 en 1686 aangelegd, juist in de periode dat De Roy met de provinciekaart bezig was. Bouwheer was Willem Adriaan I van Nassau-Odiijk. In de stukken uit de 17^e eeuw wordt hij Willem van Nassau genoemd.

De Fransman Mission bezocht in 1687 Utrecht. Op zijn reis deed hij ook Zeist aan. Hij schreef in zijn reisverslag over zijn bezoek aan Slot Zeist: *'[...] omtrent twee uren van Utrecht, gongen wij door de schoone plantagien van Zeist, in 't Kasteel 't welk aan de regterhand legt. 't Is een zeer schoon Gebouw omringt met brede grachten met levendig water, voorts Bosschen, Tuinen, Beelden, Fonteynen, en alle anderen sieraden die men wenschen kan. Ook komt dit*

Huis toe aan een van de grootste Heeren van 't Land, die het zelve zedert eenige jaren heeft laten timmeren en die de naam heeft van alles met pragt te doen uitvoeren.'

Hieruit mag worden afgeleid dat de aanleg van de tuinen en het park voltooid was. De buitenplaats had een gerekte rechthoekvorm, die naar Hollandse gewoonte door grachten was omgeven. De buitenplaats lag binnen het carré Lage-
weg - Karpervijver - Filosofen-
laantje - Blikkenburgerlaan -
Waterigeweg.

Slechts van de grotere landgoederen is op de kaart van De Roy een plattegrond van de tuinen gegeven.

Blijkens een advertentie kon men zijn kasteel of hofstede voor een bepaalde prijs laten intekenen.³ Op deze kaart wordt geen plattegrond gegeven van de tuinen en parken van Slot Zeist. Dit in tegenstelling tot de tuinen bij kasteel Heemstede, die aange-

legd werden tussen 1680 en 1695. De Roy was toch goed bekend met de situatie in Zeist, want in 1677 tekende hij van de hoge heerlijkheid Zeist en Driebergen ⁴ een kaart en in 1664 had hij een kaart van de Kokkertshoeve ⁵ gemaakt. Naar wat over Willem Adriaan I van Nassau-Odijk bekend is, moet het een ijdel persoon zijn geweest. Men zou dan ook verwachten dat hij er iets voor over zou hebben gehad dat zijn bezittingen op deze kaart zouden staan.

Opmerkelijk is dat een behoorlijk groot deel van het gebied waar de Koelaan loopt, niet behoorde tot de hoge heerlijkheid die Willem Adriaan I van Nassau-Odijk in 1677 verwierf. In een toelichtende tekst bij de kaart van de jurisdictie van Zeist en Driebergen door Bernard de Roy uit 1677, staan de grenzen beschreven. De grenzen van de hoge heerlijkheid voor dit gebied waren als volgt

vastgesteld: *'ende voorts langs de Hackwateringe tot aent beneden eijnt vande heer van Sandenborgs steegh, ende soo wederom deselve steegh opwaerts ter lengde van twee hondert roeden ende van daer dwars doort lant tot aende Stoetwegh, ende soo voorts nederwaerts langs deselve Stoetwegh tot aende limietscheijdinge van Seijst ende Bunnick [...]'.* ⁶ Dat is het gedeelte dat loopt van de Tiendweg tot aan de gemeentegrens van Bunnik; ongeveer 700 meter. Dat beschreven gebied viel buiten de hoge heerlijkheid.

Over de aankoop van de benodigde gronden voor de bouw van het Slot door Willem Adriaan I van Nassau-Odijk is bekend het-

Kaart van zes tiendlokken 'gelegen inde Gerechte van Stoetwegen' (detail), door Justus van Broeckhuijsen, 1701. Links de Koelaan, aangeduid als de 'Steegh van den Heer van Odijk'.

COLLECTIE HET LITTECHTS ARCHIEF, TOPOGRAFISCHE ATLAS 2205-1 VA 1347

HOOFDSTUK 4: DE AANLEG VAN DE KOELAAN

geen hij in zijn rekest zette dat hij bij de Staten van Utrecht had ingediend en dat op 23 januari 1677 werd behandeld. Hierin vroeg hij hem te belenen met de hoge heerlijkheid van Zeist en Driebergen en schreef hij, dat hij *in onderhandelinge stont over een considerabele parthije van Landerijen gelegen onder 't Gerecht van Zeijst*

[...]. Van wie en waar wordt niet duidelijk.

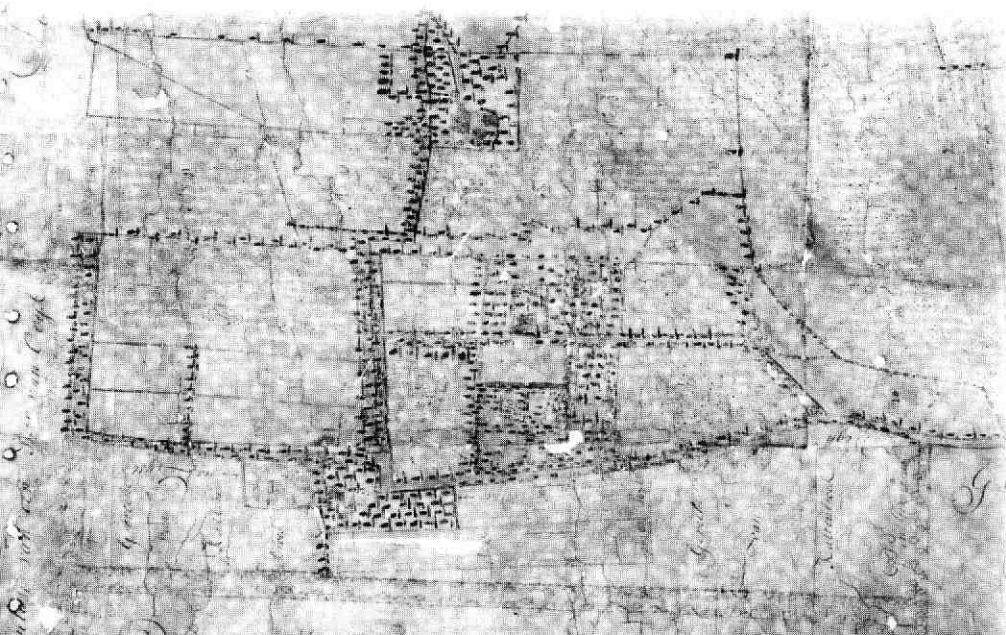
De Staten besloten op 16 mei 1677 aan hem het pastorieland ter grootte van twintig morgen te verkopen.⁷ De verkoopcedel is geda-teerd 22 maart 1681. De overdracht had op dezelfde dag plaats.⁸

Pieter van Duijvelandt van Rhoden, heer van Rhoon en

Pendrecht, had aan Willem Adriaan I van Nassau-Odiijk achttien morgen land in het gerecht Kattenbroek verkocht. De overdracht vond plaats bij akte van 11 november 1679.⁹ Het betrof hier de Kookertshoeve.

Pieter van Duijvelandt van Rhoden had deze achttien morgen in eeuwige erfpacht ontvangen van de regenten van het weeshuis te Utrecht.¹⁰ De erfpacht werd in 1832 door de toenmalige eigenaar afgekocht.¹¹

Uit het Manuaal van het oud-schildgeld¹² blijkt dat Willem Adriaan I van Nassau-Odiijk in 1685 acht morgen in eigen gebruik hield en de overige tien morgen verpacht had. Het gedeelte dat niet verpacht werd, had een breedte van honderd meter. Het sloot aan op het pastorieland en liep tot aan de dwarslaan Blikkenburgerlaan - Waterigeweg. De lengte bedroeg 330 meter en liep van de Waterigeweg tot aan het

Filosofenlaantje. Dit gedeelte is gebruikt voor de aanleg van het Slot.¹³

Uit een charter van 22 december 1692 blijkt dat Johan van Heurn aan Willem Adriaan I van Nassau-Odijk een streep land van 2 morgen en 540 roeden overdraagt, dat gelegen was in het gerecht Kattenbroek.¹⁴ Om aan te duiden waar deze strook grond ligt, wordt vermeld: *'strekkende van de geplante allee, die al gereeth gemaekt is door 't landt gekoft vande Heer van Roon, genaemt de Hoeff, ende sullende het selve landt dienen tot voltrekkinge vande voorsijde allee [...]'*.

Met de in de akte van 1692 voorkomende aanduiding 'de Hoeff' wordt de hiervoren genoemde Kokkertshoeve ('Cockaertshoeve') bedoeld. Later werd het mini-gerecht Kokkertshoeve, dat reeds in 1382 genoemd wordt, onder Kattenbroek gerekend. De Kokkertshoeve

bestond uit acht percelen met een gezamenlijke oppervlakte van bijna 21 morgen.

Dit is voor de aanleg van de Koelaan een belangrijke akte. Hieruit blijkt dat het gedeelte van de laan dat in 1692 al aangelegd was, zal hebben gelopen van de slotgracht tot aan de dwarslaan die gedeeltelijk Blikkenburgerlaan en gedeeltelijk Waterigeweg heet, maar waarschijnlijk gereikt heeft tot ter hoogte van de Tiendweg; vanaf de dwarslaan een 400 meter verderop.

Er is ook een charter uit 1680 bewaard gebleven betreffende de overdracht door Pieter van Duyveland van Rhooden van drie morgen land onder Stoetwegen aan Willem Adriaan I van Nassau-Odijk.¹⁵ Dit perceel is echter nog niet te lokaliseren. Aangenomen mag worden dat dit perceel niet voor de aanleg van de Koelaan van belang is geweest.

In het Manuaal van het oud-schildgeld komt een post voor die in dit verband interessant is te vermelden.¹⁶ Een perceel land van twaalf morgen gelegen in het gerecht Stoetwegen was in 1685 eigendom van 'Willem de Nassau, Heere van Odijck, etc.'. Bruiker was de weduwe van Adriaan Vosch. Over hetzelfde stuk grond wordt in 1706 vermeld dat Goossen van Scherpenzeel de bruiker is en dat de kinderen van 'Sijne Exc^{ie} Willem de Nassau, Heer van Odijk, etc.' eigenaar zijn met daarbij de in dit verband zo belangrijke aantekening: *'en gebruikt 2 morgen tot laanen afgegraven'*. Ook dit perceel is niet gebruikt voor de aanleg van de Koelaan, maar de aantekening zal vermoedelijk slaan op lanen aan de oostelijke kant van het Slotcomplex. De toelichting bij deze post is van belang, omdat daaruit duidelijk wordt dat in 1685 de aanleg bij het Slot nog niet af was.

HOOFDSTUK 4: DE AANLEG VAN DE KOELAAN

Verschillende auteurs gaan er vanuit dat de Slotlaan en de Koelaan, de belangrijke zichtassen van Slot Zeist, grotendeels buiten het carré Lageweg - Karpervijver - Filosofenlaantje - Blikkenburgerlaan - Waterigeweg gelegen, al in 1682 waren aangelegd. De Slotlaan loopt tot de Kampweg en de Koelaan tot aan de grens met Bunnik. Zo schrijft Irmin Visser in zijn boek *Het Slot te Zeist*, dat het park met zijn assenstelsel in 1682 grotendeels voltooid was.¹⁷ Ook Blijdenstein is die mening toegedaan.¹⁸ Meta A. Prins-Schimmel vermoedt dat de tuinen in de periode van 1679 tot 1685 aangelegd zijn.¹⁹

Op de kaart van de provincie Utrecht uit 1696 komt de Koelaan, zoals reeds vermeld, evenwel niet voor. De Slotlaan, vermeld als de 'Nieuwe Laan', staat wel aangegeven, maar hetgeen dat daarbij opvalt is dat de Slotlaan pas bij de Hogeweg begint. Deze laan wordt

slechts als een stippellijn weergegeven, zoals bijvoorbeeld ook het 'Houtense Sant Padt'. Terwijl wegen vrijwel overal door dubbele lijnen zijn aangegeven. Bij de overdracht van vier morgen land in 1691 wordt als belending de Slotlaan genoemd als de 'Heer van Odycks allee'.²⁰

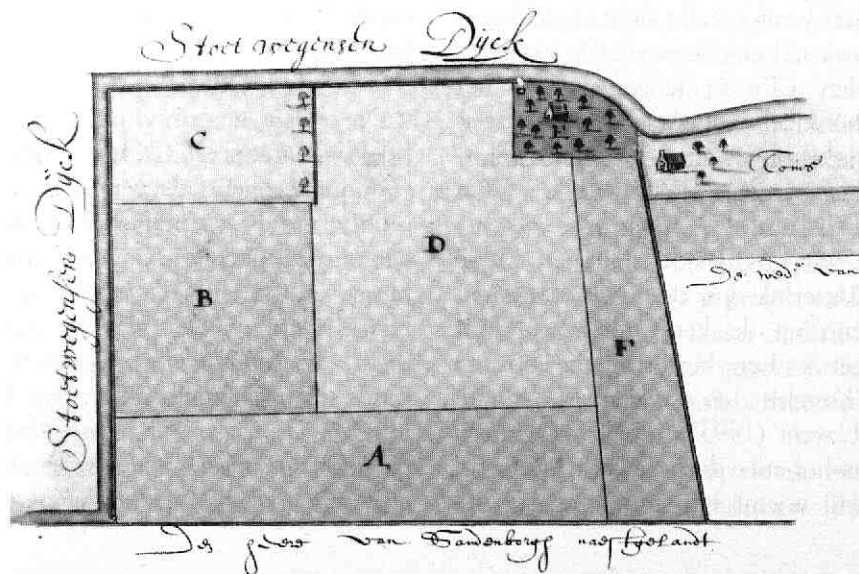
Bernard de Roy zal toch niet zo onnauwkeurig te werk zijn gegaan

door één laan wel, althans gedeeltelijk, en de andere laan niet in te tekenen.

Vorenstaande feiten in beschouwing nemende, moet geconcludeerd worden dat de aanleg van de Koelaan niet in een keer is ge-

Het gerecht Kookertshoeve, door Bernard de Roy, 1664.

COLLECTIE HET LITRECHTS ARCHIEF, TOPOGRAFISCHE ATLAS 2147-1 VA 1869.

schied, maar in twee gedeeltes. Het eerste gedeelte liep van de slotgracht tot aan de dwarslaan Blikkenburgerlaan - Waterigeweg of verder tot ter hoogte van de Tiendweg. Het gedeelte tussen de Tiendweg en de gemeentegrens met Bunnik werd pas na 1693 aangelegd.

De monumentaliteit van Slot Zeist met zijn tuinen, park en bossen werd bereikt door middel van een stelsel van assen. Op het midden van de lengteas staat het hoofdgebouw. Aan de voorzijde is de as ongeveer 4,5 km lang (Slotlaan) en aan de achterzijde 1,5 km (Koelaan).

Volgens Blijdenstein en Olde Meierink zou de Koelaan gericht zijn op de kerktoren van Houten.²¹ Een bewering die ook in *'Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht'* (1995) staat. J.D.H. Harten is het met deze bewering oneens. Hij noemt het een toevalligheid.

Hij wijst erop dat het zou betekenen, dat de oriëntering van het huis daardoor is bepaald en, gezien de strenge symmetrie ervan, zelfs die van de hele buitenplaats. Het laatste valt echter slecht te rijmen met het feit dat het park wat zijn ligging betreft, absoluut niet uit de toon viel binnen de zone met strokenverkaveling direct bewesten Zeist. In werkelijkheid vormde dan ook niet de zichtas, maar de kavelindeling de bepalende factor.²²

De oudste beschrijving van de Koelaan dateert uit 1743. Ze komt voor in de 'Generale Memorie of Notitie der Revenuen en Lasten, behorende aan 't Riddermatige Huys, en Hof te Zeyst [...]'.²³ Hierin wordt van de Koelaan gezegd: *'een considerable Laan strekkende van agteren het Bosch van 't Huys tot aan de gemeene Kley-reyweg na Utrecht, meer dan een groot quartier uurs lang, beplant met extra*

swaare Eycke, en Beucke Boomen, en ten wederzeyde met een sware Else Wld.'

75 Jaar later, in 1818, wordt van de Koelaan gezegd dat ze beplant was met beuke-, eike- en wilgebomen en met elze- en essehakhout. Blijkbaar zijn in de tussenliggende periode wilgen en essen aangeplant. De oppervlakte van de Koelaan bedroeg volgens dezelfde opgave acht morgen.²⁴

Bij de verpachting maakte de laan deel uit van een perceel weiland. In de memorie van successie van Johannes van Laer, opgemaakt na zijn overlijden op 24 december 1816, wordt in artikel 153 vermeld:

*'De Zeisterlaan gelegen achter het Achterbosch te Zeyst, benevens 16½ mergen zoo bosch als weiland, mede daarbij gelegen [...]. Zijnde het weiland verhuurd aan Jan Smorenborg tot f 330,— in 't jaar, terwijl het overige niet verhuurd is.'*²⁵ Smorenborg zat als pachtboer op de boer-

HOOFDSTUK 4: DE AANLEG VAN DE KOELAAN

derij Griffenstein aan de Waterigeweg

De Koelaan was bedoeld als zichts-as en was voor het verkeer afgesloten door middel van twee slagbomen.²⁶ De eigenaar van de laan mocht de doorgang voor de eigenaren van de landerijen die aan deze laan lagen, niet belemmeren. De bewoner van de boerderij Griffenstein had het recht op de sleutels van de slagbomen die op deze laan stonden.²⁷

Blijkens de veilingcatalogus uit 1818 stond er een tolboom op deze particuliere weg, die verpacht werd voor het aanleggen van de straatweg.²⁸ Verder wordt hier niets over vernomen.

Jhr. Jan Elias Huydecoper van Zeist wilde de Kromme Slinger en de Groeneweg graag afsluiten en diende in 1830 bij de provincie een rekest in. Hij motiveerde zijn voorstel als volgt: 'De ondergeteekende vermeent, dat deze

ruil geheel in het belang der publieke wegen en passage zoude wezen, voor zoo verre de kleiwegen betreft, en zeer zouden strekken ten gerieve der ingezetenen; als welke hierdoor een gemakkelijker en kortere weg zouden bekomen.' Hij verkreeg hiervoor op 6 maart 1830 toestemming van Gedeputeerde Staten op voorwaarde dat de Koelaan tot openbare weg werd bestemd.²⁹ En zo geschiedde. De Tiendweg moest hiervoor tot aan de Koelaan worden doorgetrokken.

Dezelfde Huijdecoper gaf in 1831 opdracht aan de bekende tuinarchitect J.D. Zocher jr. om bij het Slot een park in landschapsstijl aan te leggen. Het gedeelte van de Koelaan vanaf de slotgracht tot aan de Blikkenburgerlaan - Waterigeweg liet Zocher als hoofdas vervallen.

De gemeente kocht in 1924 Slot Zeist en in 1929 een terrein van acht hectaren gelegen achter het

Slot. In 1931 werd nog een terrein van 3.300 m² overgenomen. De gemeente wilde namelijk tussen de Karpervijver en de Waterigeweg evenwijdig aan de slotvijver een weg aanleggen, de huidige Hernhuttersingel. De bedoeling was dit terrein geschikt te maken voor bouwexploitatie. Gedacht werd aan de bouw van 37 tot 73 woningen. H. Buiten en M.I. Jansen schrijven in 'Geschiedenis van de provincie Utrecht vanaf 1780' (Utrecht 1997), p. 189, dat het gemeentebestuur in 1924 het Slot kocht om te voorkomen dat er huizen werden gebouwd. Deze bewering is onjuist. In 1926 werd al gewerkt aan plannen voor dit gebied.³⁰ Parallel aan het Filosofenlaantje was een weg geprojecteerd, waaraan in 1933 de naam Godfried van Seystlaan werd gegeven. In 1953 werd het raadsbesluit uit 1933 ingetrokken.

De Koelaan moest op de nieuwe Hernhuttersingel aansluiten en

werd in 1932 een driehonderd meter doorgetrokken. Aan beide zijden van de verlengde Koelaan werden 260 beuken (*fagus sylvatica*) in drie rijen geplant.³¹ Daarmee werd na honderd jaar de oude situatie van de Frans classicistische aanleg weer hersteld en vormt tegenwoordig de mooiste entree van Zeist.

R.P.M. Rhoen

NOTEN

1 Rijksarchief Utrecht (RAU), topografische atlas 51-2 (VA 542). **2** RAU, topografische atlas 2205-1 (VA 1347). **3** *Nieuwe Kaart van den Lande van Utrecht*; reproductie-uitgave, zie hoofdstuk 5. Alphen aan den Rijn 1973. **4** RAU, topografische atlas 206-1 (VA 1007) en Algemeen Rijksarchief, Den Haag, VTH 3031. **5** RAU, topografische atlas 2147-1 (VA 1869). **6** RAU, topografische atlas 206-1 (VA 1007). **7** Archief van de Staten van Utrecht, inv.nr. 232-39; RAU. **8** Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 4; Gemeentearchief Zeist (GAZ). **9** Archief van de familie Van Laer en de aanver-

wante familie Blok, 1598-1954, inv.nr. 83; RAU. **10** Archief van de familie Van Laer en de aanverwante familie Blok, 1598-1954, inv.nr. 84; RAU. **11** Archiefbescheiden betreffende diverse buitenplaatsen en boerderijen, 1699-1909, inv.nr. 8; GAZ. **12** *Bronnen voor de geschiedenis van Zeist*, p. 265-266; Assen 1967. **13** P. Kuijper, Vier topografische puzzles in de omgeving van de Oude Bunnikse Kerkweg onder Zeist, *Bulletin van de Van de Poll-Stichting* Nr. 1 (1980) p. 9-26; nr. 3 (1980) p. 43-71. **14** Archief van de familie Van Laer en de aanverwante familie Blok, 1598-1954, inv.nr. 87; RAU. **15** Archiefbescheiden betreffende land onder Stoetwegen, 1648-1796, inv.nr. 4; GAZ. **16** Archieven van financiële instellingen van de landsheer, 1529-1581, en van de Staten van Utrecht en de daarop volgende gewestelijke besturen, 1581-1810, inv.nr. 1697; RAU. **17** Irmin Visser, *Het Slot te Zeist*, p. 56, Amsterdam/Dieren 1986. **18** Roland Blijdenstein, *Zeist, groei en bouw, Het Slot en omgeving*, p. 163-165, Zeist 1983. **19** Meta A. Prins-Schimmel, *Het Slot Zeist. De Woonsteden door de eeuwen heen*, Nr. 40 (1978) p. 50-72. **20** Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 6; GAZ. **21** *Het land van de zeven tuinen. Zuid-oost Utrecht in*

perspectief, p. 88, Utrecht 1990. **22** *De tuin van Utrecht*, p. 60-61, Utrecht 1992. **23** Archief van de familie Van Laer en de aanverwante familie Blok, 1598-1954, inv.nr. 80; RAU. **24** Archief van notaris G.H. Stevens, inv.nr. U 324c010, aktenr. 2866, f. 291; Gemeentearchief Utrecht (GAU). **25** Ontvangers der belasting op het recht van successie, 1806-1900; RAU. **26** Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 27; GAZ. **27** Archief van notaris G.H. Stevens, inv.nr. U 324c010, aktenr. 2866, f. 302; GAU. **28** Archief van het Huis Zeist, 1677-1953, inv.nr. 38; GAZ. **29** Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nr. 151; GAZ. **30** Archief der dienst Openbare Werken, ds.nr. II - 9; GAZ. **31** Archief der gemeente Zeist, 1906-1945, inv.nr. 1822, en archief der dienst Openbare Werken, ds.nr. II - 9; GAZ.